Tusculum

2026

SOLIN-19

Nakladnik
Javna ustanova u kulturi
Zvonimir Solin
Kralja Zvonimira 50
Solin

Za nakladnika
Jure Šaban-Stanić

Glavni urednik
Marko Matijević

Uredništvo
Joško Belamarić
Nenad Cambi
Dino Demicheli
Josip Dukić
Arsen Duplančić
Miroslav Katić
Dražen Maršić
Ivana Odža
Michael Ursinus

Grafičko oblikovanje i priprema za tisak
Marko Grgić

Izrada UDK-a
Morana Perišić

Tisak
Tiskara Kovačić

Naklada
500 primjeraka

Časopis je uvršten u podatkovne baze: Emerging Sources Citation Index (Web of Science Core Collection), AWOL (The Ancient World Online), Hrčak (Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske).

Izdavanje časopisa novčano podupire Grad Solin.

UDK 908(497.5-37 Solin)

Tiskana inačica: ISSN 1846-9469
Mrežna inačica: ISSN 1849-0417

Tusculum

Časopis za solinske teme

19

Solin, 2026.

Sadržaj

7		**Pedeseta obljetnica Godine velikoga zavjeta**
9-28	Marko Trogrlić	**Duhovna poruka solinskoga slavlja 1976. O 50. obljetnici (1976. – 2026.)**
29-50	Josip Dukić	**Solinska proslava 1976. godine između sjećanja i zaborava**
51-76	Vinicije Lupis – Marko Matijević	**Likovna umjetnost nadahnuta Godinom velikoga zavjeta**
77		**Varia**
79-94	Dražen Maršić	**O neobičnim tragovima izrade višedijelnoga sjedećeg kipa iz Salone**
95-105	Nino Švonja	**Heksagonalni Jupiterov žrtvenik iz Salone**
107-115	Andreja Markovac – Jelena Mariani	**Zaštitno arheološko istraživanje dijela Sjeveroistočne salonitanske nekropole**
117-124	Ivan Matijević	**Neobjavljeni nadgrobni natpisi kod crkve sv. Petra i Mojsija u Solinu**
125-152	Ivan Alduk – Michael Ursinus	**Sixteenth century Ottoman Landmarks between Salona, Lončarić and Vranjic: A Centre of Medieval Croatian Statehood Revisited Half a Millennium Later**
153-167	Ana Torlak	**Venera *Genetrix* Thomasa Bradyja**
169-183	Mirko Jankov	**Između sjećanja i zaborava: o genezi dvaju napjeva Pučkih pivača Gospe od Otoka iz Solina**
185-191	Ivana Odža	**Poetika pričanja iz života na odabranim primjerima iz *Solinske kronike***
193-194		**U spomen na Ivana Grubišića (26. rujna 1945. – 8. studenoga 2025.)**
195-196		**Naputak suradnicima *Tusculuma***

Ana Torlak

Venera *Genetrix* Thomasa Bradyja

Filozofski fakultet u Splitu
Odsjek za povijest umjetnosti
Poljička cesta 35
HR, 21000 Split
atorlak@ffst.hr

U radu se objavljuje mramorna skulptura tipa Venere Praroditeljice (*Venus Genetrix*) iz bečkoga Kunsthistorisches Museuma (Antikensammlung), s arhivski potvrđenom dalmatinskom provenijencijom: skulpturu je 1805. muzeju darovao Thomas Brady, tadašnji civilni i vojni namjesnik Dalmacije i Albanije. Na temelju dosad neobjavljene arhivske građe obitelji Garagnin te izvještaja ravnatelja bečkoga Kabineta starina (Antikenkabinett) Franza Neumanna od 27. svibnja 1805. rekonstruiraju se okolnosti darovanja i predlaže Salona kao vjerojatno nalazište. Pokazuje se i da je skulptura prije darovanja bila u privatnome posjedu obitelji Garagnin u Trogiru, gdje ju je već ujesen 1801. vidio padovanski kolekcionar Giovanni de Lazara, te da stoga ne potječe iz iskopavanja započetih 1805. Skulptura se potom kontekstualizira unutar šire povijesti carskoga kulta Venere Praroditeljice, od kasnorepublikanske politizacije do carsko-dinastijske ikonografije, te unutar korpusa materijalnih svjedočanstava Venerina kulta u rimskoj provinciji Dalmaciji, uz reviziju ranije ikonografske atribucije jedne od salonitanskih skulptura božice.

Ključne riječi: Giacomo de Concina, Thomas Brady, Ivan Luka Garagnin, *Venus Genetrix*, rimsko provincijalno kiparstvo, habsburška kulturna politika, Kunsthistorisches Museum Beč, Salona, Dalmacija

UDK: 73.032.7(497.5-3 Dalmacija)"01":7.074(436.1 Beč)"1805"

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 22. svibnja 2026.

U antičkoj zbirci Kunsthistorisches Museuma u Beču (dalje: KHM), točnije u njegovoj zbirci Antikensammlung, čuva se mramorna skulptura božice Venere uz koju muzejski katalog bilježi: *Brady Baron von, Feldmarschall-Lieutenant, Zara; 1805 Geschenk*.[1] Ova kratka zabilješka nedvosmisleno potvrđuje da je skulpturu dalmatinskoga podrijetla 1805. godine bečkome carskome muzeju darovao Thomas Brady (1752. – 1827.),[2] tadašnji civilni i vojni namjesnik Dalmacije i austrijske Albanije sa sjedištem u Zadru (sl. 1). Podatak dosad nije zapažen ni analiziran u kontekstu habsburške kulturne politike prema dalmatinskoj antičkoj baštini. Time se otvara niz pitanja o administrativnome i povijesnome kontekstu u kojemu je Brady pribavio skulpturu, o lokalitetu s kojega ona potječe te o njezinu značenju u kontekstu štovanja Venere u rimskoj provinciji Dalmaciji.

Dalmacija je 1797. Campoformijskim mirom ušla u habsburški sustav, a austrijska je uprava odmah pokazala izraženo zanimanje za antičku baštinu provincije. Taj interes nije nastao u vakuumu, već je bio plod dugotrajnih europskih intelektualnih strujanja koja su od humanizma oblikovala odnos prema antičkoj prošlosti. Skulpture, natpisi, novac, geme i raznovrsni predmeti svakodnevnoga života stoljećima su nalazili put do zbirki antikvara

1 KHM, Antikensammlung, inv. br. VI 2537.

2 Thomas Brady (1752. – 1827.) potjecao je iz irske plemićke obitelji. Istaknuo se u austrijsko-turskome ratu 1788. – 1791. Nakon propasti Mletačke Republike i opoziva generala Rukavine, Brady je u listopadu 1797. bio upućen u Boku kotorsku s grofom Raimondom Thurnom radi preuzimanja i organiziranja vlasti. Na čelu Boke kotorske Brady je suzbio francusku okupaciju, sprječavao širenje ruskoga utjecaja te učvršćivao austrijsku vlast suzbijajući lokalne razmirice i kampanilizam, čime je ujedno izazvao nezadovoljstvo pučanstva, osobito Kotorana, ukinuvši neke njihove stare organizacije. U travnju 1804. Brady je postavljen za vojnoga i građanskoga komesara za Boku kotorsku da u složenim političkim prilikama spriječi iskrcavanje francuskih, ali i ruskih četa. U srpnju iste godine bio je imenovan vojnim i građanskim namjesnikom Dalmacije i Boke, a na toj je dužnosti ostao do veljače 1806. Kao dalmatinski namjesnik, Brady je namjeravao poduzeti različite mjere za uređenje i obranu pokrajine, ali mnoge nisu realizirane zbog promijenjenih međunarodnih prilika. M. Foretić 1989; vidi i: M. Granić 1997, str. 163-170.

Slika 1
Portret Thomasa Bradyja, autor K. Bachmayer
(R. Tomić 2002, str. 511)

i kolekcionara diljem Europe, no pravi zamah interesu za antiku dalo je otkriće Pompeja sredinom 18. stoljeća, koje je potaknulo masovnu fascinaciju rimskom civilizacijom. Tome je pogodovao i širi kulturno-politički kontekst prosvjetiteljstva, u čijem se okrilju arheologija postupno utemeljila kao samostalna znanstvena disciplina, a sustavno istraživanje antičkih ostataka steklo legitimitet koji dotad nije imalo. U taj se europski okvir uklapa i Dalmacija. Zahvaljujući ugledu Salone kao nekadašnjega upravnog središta rimske provincije, njezini su ostatci privlačili pozornost putopisaca, antikvara i kolekcionara i prije uspostave austrijske uprave. O salonitanskim ruševinama u novovjekovnome su razdoblju uglavnom izvještavali putopisci i antikvari, bilježeći vidljive ostatke nekada moćnoga grada. Događaj koji je potaknuo sustavnija istraživanja zbio se 1771. godine, kada je slučajnim otkrićem termi nastao i prvi plan otkrivenoga lokaliteta.[3] Sve je to zajedno oblikovalo nasljeđe na koje je naišla prva austrijska uprava. Pritom je sakupljanje salonitanskih predmeta tijekom prve austrijske uprave (1797. – 1806.) doseglo razmjere koji zaslužuju posebnu pozornost, posebice zato što su o tome sačuvani tek fragmentarni podatci u arhivima diljem Europe.

Osamdesetih godina 18. stoljeća salonitanske je ruševine obilazio padovanski markiz Tommaso degli Obizzi (1750. – 1803.), prikupljajući građu za svoju zbirku umjetnina i starina uređenu 1792. godine u glasovitome dvorcu Catajo. Ivan Luka Garagnin, u dopisu okružnome kapetanu u Splitu iz 1833., napominje da je markiz Obizzi u više navrata, osobno i u pratnji slikara Sebastijana de Vite, sakupljao salonitanske kipove, poprsja i reljefe.[4] Istodobno je, tijekom prvoga obilaska novostečene provincije 1797. – 1798., austrijski barun Francesco Maria Carnea Steffaneo[5] prikupljao antičke predmete iz Dalmacije te ih dijelom slao caru u Beč, a dijelom zadržao u svojoj rezidenciji u Tapoglianu. Iz Salone je prevezao arhitrav, brončanu skulpturu božice Izide te monumentalnu skulpturu od grčkoga mramora. U privatnim pismima caru Franji II. Steffaneo opisuje monumentalnu mramornu skulpturu pronađenu u Saloni te bilježi njezin put: iz Solina u Tapogliano, potom u Akvileju i naposljetku u Trst i Beč.[6] Na intenzivno iznošenje salonitanskih skulptura u tom razdoblju upućuje i svjedočanstvo mletačkoga putopisca i carskoga tajnika Giacoma de Concine[7] koji je između svibnja i lipnja 1804. godine obišao dalmatinsku obalu. Svoja je zapažanja objavio u epistolarnom putopisu *Viaggio nella*

3 A. Duplančić 2020, str. 91-116.

4 Budući da je markiz bio posljednji iz svoje loze, zbirka je nakon njegove smrti 1803. godine pripala kući d'Este. Potom je prešla u posjed austrijskoga nadvojvode Franje Ferdinanda, čija je ostavština 1922.-1923. uvrštena u fundus bečkoga KHM-a. Prema arhivskim podatcima toga muzeja, iz Salone su tim putem stigle tek tri nadgrobne stele i dva natpisa, premda stariji popisi upućuju na to da je salonitanske građe u dvorcu Catajo izvorno bilo znatno više. D. Božić-Bužančić 1970, str. 150; P. Fantelli – P. L. Fantelli 1982, str. 101-238; P. L. Fantelli 1990, str. 95-99; A. Torlak 2019, str. 10-12.

5 Francesco Maria Carnea Steffaneo (1759. – 1825.) tijekom 1797.-1798. obnašao je dužnost opunomoćenika Istre, Dalmacije i Albanije. O njegovoj antikvarnoj djelatnosti na istočnoj jadranskoj obali vidi: D. Foretić 1963, str. 292-293; V. Maštrović 1980, str. 658; A. Torlak 2019, str. 13-14.

6 Danas pohranjena u KHM-u u Beču. Više: A. Torlak 2024, str. 83-86.

7 Giacomo de Concina (oko 1775. – ?) od 1803. djelovao kao tajnik povjerenstva za ustroj Istre, Dalmacije i Albanije sa sjedištem u Zadru. A. Stipčević-Despotović 1989.

Dalmazia litorale.[8] U dijelu knjige koji se odnosi na Salonu opisuje kako je, ploveći rijekom Jadrom, u nekoj lađici naišao na žensku mramornu skulpturu koja prikazuje ženu što izlazi iz kupelji, a koju opisuje s izrazitim divljenjem prema majstorstvu grčke klesarske tradicije. Kada je pokušao skulpturu otkupiti, rečeno mu je da je već prodana i da se odvozi prema Ankoni. Osim toga, Concina je posjetio i Garagninovu zbirku u Trogiru te zabilježio da je sadržavala skulpturu togata, natpise, ukrašeni porculan, broncu i keramiku iz Salone te etruščanske vaze.[9]

Navedeni primjeri pokazuju da je u kratkom razdoblju između uspostave prve austrijske uprave (1797.) i početka organiziranih istraživanja (1805.) iz Salone iznesena dragocjena antička građa, dijelom namijenjena privatnim zbirkama, a dijelom bečkome dvorskom kabinetu.[10] Upravo je taj kontekst pojačanoga kolekcionarskog interesa, koji se odvijao usporedo s rastućim europskim zanimanjem za antiku i habsburškim ambicijama u novoosvojenoj provinciji, potaknuo prvu austrijsku upravu na konačnu uspostavu institucionalne brige o salonitanskim spomenicima. Prema dekretu od 5. travnja 1805. carska je vlast propisala mjere zaštite antičkih spomenika u Dalmaciji od uništenja, kao i obvezu njihova sustavnog otkrivanja i evidentiranja. Premda su pripreme za uspostavu državnoga nadzora nad antičkim spomenicima u Dalmaciji vjerojatno bile u tijeku već u prvim godinama austrijske uprave,[11] njihova je institucionalna realizacija uslijedila tek imenovanjem Ivana Luke Garagnina »glavnim inspektorom za starine i lijepe umjetnosti u Dalmaciji«,[12] do čega je došlo 5. travnja 1805. tijekom namjesništva Thomasa Bradyja. U dokumentu je jasno naveden cilj: da se evidentiraju, prikupljaju i šalju u Beč nalazi koji su »dostojni Kabineta Njegova Veličanstva«.[13] Dekret obvezuje sve lokalne vlasti, župnike i vojne zapovjednike na suradnju s Garagninom, a istovremeno zabranjuje tajnu prodaju antičkih predmeta.[14] Iste 1805. godine Thomas Brady darovao je bečkome carskome muzeju skulpturu Venere dalmatinskoga podrijetla (sl. 2). Muzejski katalog bilježi darovatelja i godinu bez preciznoga navođenja nalazišta.

Ivan Dominik (1761. – 1848.) i Ivan Luka (1764. – 1841.) Garagnin potjecali su iz bogate trogirske plemićke obitelji s dugotrajnim zanimanjem za antičku baštinu Dalmacije. Njihova je obitelj sustavno otkupljivala antičke predmete s različitih lokaliteta. Ti se izdatci mogu pratiti u obiteljskim knjigama rashoda, koje predstavljaju dragocjen izvor za razumijevanje njihove kolekcionarske djelatnosti i bogatstva same zbirke.[15] Predmeti su uključivali skulpture, natpise, keramičke vaze, novac i geme.

8 G. de Concina 1809.

9 G. de Concina 1809, str. 57-58, pismo XII, Salona 15. lipnja 1804.; A. Torlak 2019, str. 9, bilj. 6.

10 M. Abramić 1954, str. 247-248; J. Jeličić-Radonić 2015, str. 25; 2024, str. 30-31.

11 Učestala izmjena na čelu pokrajinske uprave znatno je otežavala provedbu reformskih namjera. Od kolovoza 1797. do 1799. pokrajinom je upravljao Raimondo Thurn s naslovom carskoga i kraljevskoga komesara, a naslijedili su ga Gianbattista Rinna (srpanj 1799. – veljača 1802.), Francesco Maria Carnea Steffaneo (veljača – svibanj 1802.) i Peter Goëss (lipanj 1802. – srpanj 1804.), koji su također nosili komesarski naslov. Naslov guvernera prvi je nosio tek Thomas Brady. Zanimljivo je da je Goëss već 1797. proputovao Dalmaciju kao pomoćnik baruna Steffanea te su caru podnijeli istovrsno izvješće o stanju u provinciji (D. Kolić – B. Crnković 2024, str. 379). Iako je nova uprava pokazivala razmjerno veće zanimanje za gospodarska i kulturna pitanja, u prvim godinama austrijske vlasti to stanovništvu nije donijelo očekivano poboljšanje. Ipak, razdoblje od 1802. do 1804. donijelo je promjene nezamislive pod mletačkom upravom: osnivale su se pučke i srednje škole te bolnice, u Dalmaciju su pozivani liječnici, obnavljale su se prometnice i poticalo pomorstvo. Najveći dio tih odluka donesen je u Zadru, za vrijeme Petera Goëssa, dok je bečka vlada takve pothvate uglavnom tek škrto podupirala. Goëss se odmah po dolasku posvetio prosvjeti: uz pomoć svojih viječnika izradio je nacrt školskoga ustroja prilagođen dalmatinskim prilikama, koji je 9. siječnja 1803. zaprimljen u Dvorskoj kancelariji. Dvije godine poslije Dvorska ga je kancelarija proslijedila Bradyju s nalogom za provedbu, ocijenivši ga praktičnim i temeljitim. Bradyju je, međutim, preostalo premalo vremena da ga sam provede, tako da je nacrt poslužio ponajviše francuskoj upravi koja ga se doslovno držala. Osobito je značajno da je Goëssov nacrt, uz trgovačku akademiju, predviđao i osnivanje akademija književnosti, umjetnosti i arheologije, pri čemu je naglasio da se Dalmacija ubraja među najznačajnije zemlje po svojim još neistraženim starinama o kojima ne postoje objavljeni radovi te da bi njihovo sustavno proučavanje moglo izazvati veliko zanimanje inozemstva i provinciji donijeti znatnu materijalnu korist. Sličan model uočava se i u pitanju zaštite antičkih spomenika: sustavan pristup kulturnoj baštini vjerojatno je, poput školske reforme, izvorno zamislio Goëss, a njegovu je provedbu, slično kao i s nacrtom školskoga ustroja, potom naslijedio i barem djelomično ostvario Brady kroz dekret o zaštiti spomenika iz travnja 1805. I ovdje se ponovio isti obrazac prekida: baš kao što je školska reforma ostala nedovršena i prepuštena francuskoj upravi, tako je i konzervatorska inicijativa zaustavljena prije nego što se mogla u potpunosti razviti, u vrtlogu ratnih zbivanja i promjene vlasti koja je uslijedila 1806. A. Matijević 2020, str. 145, 153-155.

12 Ivan Luka Garagnin (1764. – 1841.) bio je agronom, ekonomist i poduzetnik koji je obnašao različite javne dužnosti, između ostaloga i dužnost glavnoga inspektora za starine i lijepe umjetnost (*Ispettore Generale sopra tutti oggetti Antiquaria e delle Belle Arti*), a za francuske uprave dužnost inspektora za šume i rudnike. O Garagninu i početcima institucionalne zaštite dalmatinskih starina usp. D. Božić-Bužančić 1970, str. 145-159; I. Babić 1985, str. 67-80; J. Jeličić-Radonić 2012, str. 89-102; A. Sedlar 2013, str. 57-77; A. Duplančić 2020, str. 91-116.

13 D. Božić-Bužančić 1970, str. 148.

14 Isto, str. 154-155. Upute su navedene u dekretu o imenovanju br. 303 od 5. travnja 1805., od točke 1 (nadzor iskopavanja) do točke 12 (katalog nalaza i slanje u Beč).

15 Državni arhiv Split, Arhiv Garagnin (dalje: HR-DAST-156), serija Administrativni spisi, kut. 7, sv. I: 1801., ad 21. rujna, 30. listopada, 21. studenoga; 1802., ad 2. (Vis), 11. i 14. ožujka, 3. travnja, 16. svibnja, 4. lipnja, 12. rujna, 6. prosinca; 1803., ad 17. siječnja, 13. veljače, 2. travnja, 1. prosinca. Usp. A. Duplančić 2015, str. 176-177.

Slika 2
Mramorna skulptura Venere Praroditeljice (Bekleidete Aphrodite © Kunsthistorisches Museum)

Brady je kao namjesnik izravno nadzirao konzervatorsku službu te je bio obaviješten o svim predmetima koji su prikupljani i slani u Beč. Međutim, ni u jednom dosad poznatom službenom dokumentu u arhivu koji se odnosi na njegovu djelatnost ne navodi se skulptura Venere ili Afrodite koju je zaprimio ili otpremio u carsku prijestolnicu. Zanimljivo je da se uz njega općenito ne vezuje antikvarna djelatnost, inače uobičajena za kolekcionare i ljubitelje starina toga doba. Jedini spomenik u bečkome muzeju koji se izravno povezuje s njegovim imenom upravo je ova Venera. Budući da je skulptura darovana, a da o njoj unatoč njezinoj ljepoti nema nikakva spomena u službenim spisima, bilo je potrebno detaljno istražiti narav i kanale darova upućenih namjesniku. Zasad dostupni izvori upućuju upravo na Garagnina.

Naime, prije početka iskopavanja, a neposredno nakon imenovanja, Ivan Luka Garagnin je 17. i 19. travnja 1805. pregledao antičke predmete u obiteljskome vlasništvu te odabrao one koji su »dostojni da se odmah ponude Kabinetu Njegova Veličanstva«.[16] Od stolara Vicka Zane (Vincenzo Zanne) naručio je dva sanduka, pri čemu Zanina sačuvana priznanica i podroban račun izrijekom navode da je jedan sanduk izrađen za smještaj kamene statue, a drugi za natpis u dva dijela.[17] Svega nekoliko dana poslije, 21. travnja 1805., Garagnin je Namjesništvu u Zadru uputio izvješće u kojemu navodi da u zasebnim sanducima šalje darove carskoj vlasti te opisuje spomenike.[18] U uvodnim retcima izvještaja Garagnin zasluge za samo prikupljanje predmeta pripisuje bratu Ivanu Dominiku, čiju brižljivost izrijekom ističe, dok on sam, kao tek imenovani nadzornik, predmete formalno prosljeđuje Namjesništvu.

U prvome je sanduku bio, prema Garagninu, *un torso di bel marmo, e di buon disegno, che negli anni scorsi si ritrovò a Salona*, torzo od lijepoga mramora, grčko ili rimsko djelo, pronađeno proteklih godina u Saloni, odlične draperije, kojemu nedostaju ruke i glava.[19] Za glavu kaže da je izgubljena u Zadru, u kući Jakova Staresića. Napominje da unatoč oštećenjima, zbog izvrsne draperije, predstavlja jednu od najboljih statueta pronađenih u Dalmaciji u ono doba te zaključuje da je riječ o grčkome ili rimskome djelu. Garagnin je s ponosom opisao skulpturu kao izvanredno ostvarenje te napomenuo da je vrijednost skulpture prepoznao i Giovanni de Lazara, inspektor za zaštitu javnih slika (*ispettore alle pubbliche pitture*) u Padovi i okolici od 1793. godine. Lazara je vidio skulpturu prilikom posjeta Dalmaciji u jesen 1801.[20] Giovanni de Lazara posjetio je i ruševine Salone, odakle je donio dva natpisa. Okolnosti pronalaska natpisa osvjetljuje pismo Ivana Luke Garagnina upućeno de Lazari 1802., u kojem Garagnin javlja da *l'atrio dell'appartamento del conte Momolo comincia a far figura di lapidario*, obećava pribavljanje novih natpisa i poziva de Lazaru na drugo putovanje, istodobno najavljujući da bi natpisi mogli poslužiti kao *nuova materia alle illustrazioni del dottissimo abate Morelli*,[21] što svjedoči o nakani da ih obradi Jacopo Morelli.[22] Činjenica da je skulpturu kod Garagnina grof Lazara vidio u jesen 1801. definira gornju vremensku granicu pronalaska skulpture. Torzo se, dakle, već 1801. nalazio u privatnome posjedu obitelji Garagnin u Trogiru i nije potekao iz iskopavanja koja će Garagnin pokrenuti tek u travnju 1805. Da je tako doista shvaćeno i u Zadru, potvrđuje Bradyjev odgovor od 26. travnja, u kojemu se dar izrijekom

16 HR-DAST-156, serija Ivan Luka Garagnin, kut. 3, ad 17. i 19. travnja 1805.

17 HR-DAST-156, dokument br. VIIII, Trogir, 22. travnja 1805.: *Za devetnaest forinti, koje je potpisani primio od plemenitoga gospodina grofa Ivana Luke Garagnina, na podmirenje dvaju sanduka koje je isti dao izraditi, u koje su pohranjeni mramorna statua i natpis, poslani u Zadar, sukladno današnjoj polici*. Ova priznanica potvrđuje da je jedan sanduk sadržavao kamenu/mramornu statuu, a drugi natpis u dva dijela, čime se dodatno podupire Garagninov opis iz izvještaja br. VII.

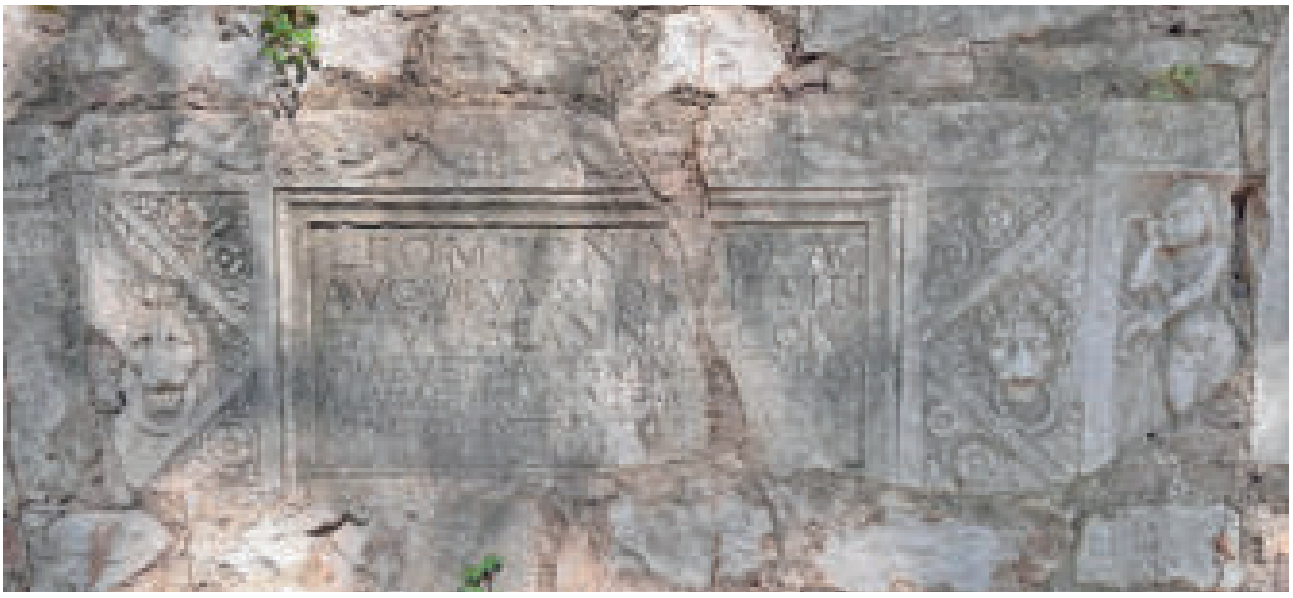
18 HR-DAST-156, izvještaj br. VII, 21. travnja 1805., *Minuta del Rapporto 21. Aprile N.o 3*, upućen *All'Ecc.o Imp.le Reg. Presidio Governiale della Dalmazia ed Albania*.

19 HR-DAST-156, izvještaj br. VII, 21. travnja 1805., doslovni navod: *Si e il primo un torso di bel marmo, e di buon disegno, che negli anni scorsi si ritrovò a Salona. Se il tempo non avesse cagionata la perdita delle braccia, e se la testa non si fosse smarrita in Zara nella casa del Sig.r Giacomo Staresich, sarebbe questa, massime pel suo panneggiamento, una delle migliori Statuette, che in questi ultimi tempi siasi rinvenuta in Dalmazia, poichè considerar si può lavoro di mano greca, o romana.* U prijevodu: *Prvi je to torzo od lijepoga mramora i dobre izrade, koji se proteklih godina pronašao u Saloni. Da vrijeme nije prouzročilo gubitak ruku, a glava se nije izgubila u Zadru, u kući gospodina Jakova Staresića, ova bi statueta, ponajviše zbog svoje draperije, bila jedna od najboljih koje su se u novije doba pronašle u Dalmaciji jer se može smatrati djelom grčke ili rimske ruke.*

20 O padovanskome plemiću Giovanniju de Lazari (1744. – 1833.) više: P. Preto 2005. O prijateljstvu braće Garagnin s Lazarom, poznatim bibliofilom i kolekcionarom, svjedoče privatna pisma vezana za narudžbu slike za trogirsku katedralu. Više: R. Tomić 2011, str. 160.

21 O navedenome detaljno piše Giuseppe Furlanetto 1847., navodeći latinsku ploču za koju bilježi da je *…ovamo iz Dalmacije prenio grof vitez Giovanni de Lazara, koji ju je dugo vremena čuvao u svojoj kući kod S. Francesca, a zatim ju je 1825. godine, na moj zahtjev, predao gradskome (zavičajnome) muzeju, gdje se sada nalazi.* Uz nju, de Lazara je iz Salone donio i grčki natpis, koji Furlanetto katalogizira pod brojem DCCCXXIV, napominjući da ga je de Lazara osobno pribavio 1801. te da je 1825. ustupio padovanskome muzeju. G. Furlanetto 1847, str. 13, natpis IX, str. 513-514, natpis DCCCXXIV; A. Meneghelli 1833, str. 21; L. Caburlotto 2001, str. 148 (bilj. 195), 168 (bilj. 300).

22 Jacopo Morelli (1745. – 1819.) poznat je kao jedan od najistaknutijih knjižničara svoga doba, ali i kao antikvar. Od 1778. do smrti obavljao je dužnost knjižničara, a od 1799. i ravnatelja Knjižnice svetoga Marka u Veneciji (Biblioteca Marciana). Autor je niza bibliografskih kataloga venecijanskih privatnih zbirki rukopisa, među kojima je i katalog knjižnice plemića Giacoma Nanija, čija je zbirka sadržavala i antičke natpise iz Dalmacije. Njegovo kapitalno djelo, *Bibliotheca Manuscripta Graeca et Latina*, ostalo je nedovršeno (Bassano, 1802.). Više o Morelliju: R. Burigana 2012.

Slika 3
Prednja strana sarkofaga salonitanskoga augustala Lucija Pomponija Drakona, danas u ogradnome zidu parka Garagnin-Fanfogna u Trogiru (snimila Ana Torlak)

pripisuje plemenitoj fraterni, tj. nepodijeljenoj imovini braće Garagnin.[23]

U drugome sanduku bio je prepolovljeni nadgrobni spomenik iz Salone s dobro sačuvanim natpisom koji se odnosi na »salonitansku republiku«, ukrašen reljefima s obiju strana natpisa. Garagnin navodi da je spomenik pronađen u Saloni prije četiri godine, dakle oko 1801. godine, što se podudara s godinom posjeta Giovannija de Lazare Dalmaciji. Ivo Babić zaključio je da je riječ o prednjoj strani sarkofaga koji je salonitanski augustal Lucije Pomponije Drakon (*L. Pomponius Draco*) još za života dao podići sebi i supruzi Juliji Aniji, uz uobičajenu zabranu naknadnih ukopa u arku i novčanu kaznu koja se u slučaju povrede imala isplatiti salonitanskoj općini – *r(ei) p(ublicae) Salonitanorum* (sl. 3). U Muzeju grada Trogira čuva se i crtež sarkofaga koji je trebao poslužiti kao prilog uz spomenik, a koji je dao izraditi Garagnin (sl. 4).[24] Ipak, ulomci sarkofaga i danas su ugrađeni u ogradni zid parka Garagnin-Fanfogna u Trogiru, pa se postavlja pitanje zašto oni nisu dospjeli do Beča.[25] Naime, prijevoz spomenika smještenih u dva sanduka iz Trogira u Zadar obavio je brodom Antonio Rizzo, čije se ime kao kapetana (*padrone*) navodi u pripadajućoj priznanici o isplati vozarine. Nadalje, dopisom iz Zadra od 26. travnja 1805.[26] potvrđen je primitak obaju predmeta te je Garagnin obaviješten da će biti »poslani u prijestolnicu«.[27] S obzirom na to da

23 HR-DAST-156, dokument br. XIIII.

24 I. Babić 1985, str. 75; CIL 3, 2098. Garagninov izvještaj (Arhiv Garagnin, izvještaj br. VII, 21. travnja 1805.) opisuje predmet kao: *...natpis, koji je isto tako pronađen u Saloni prije četiri godine. Iako slomljen po sredini, s obzirom na to da se može dobro sastaviti, ne gubi na vrijednosti, jer su gotovo sva slova natpisa dobro očuvana... Budući da spominje salonitansku republiku, ona obilježava razdoblje koje može pobuditi zanimanje stručnjaka. Ovaj natpis dobiva veću vrijednost zahvaljujući reljefima koji ga ukrašavaju s dvije strane, a je li riječ o djelu rimskoga kipara ili staroga ilirskoga umjetnika, prepušta se prosudbi stručnjacima.*

25 HR-DAST-156, priznanica br. VIII, 22. travnja 1805., sastavljena dan nakon izvještaja br. VII, potvrda o isplati vozarine za prijevoz dviju kutija brodom do Zadra, koju potpisuje Antonio Rizzo kao kapetan broda.

26 HR-DAST-156, dokument br. XIIII, sastavljen u Zadru 26. travnja 1805., zaprimljen u Trogiru navečer 28. travnja 1805., s vlastoručnom Garagninovom bilješkom na poleđini dokumenta: *Ricevuto la sera del dì 28. aprile 1805*. Dokument je zapečaćen crvenim voskom i naslovljen *Al Sig.re Co: Gio: Luca Garagnin.*

27 HR-DAST-156, dokument br. XIIII, 26. travnja 1805.: *Plemenitom gospodinu grof Ivanu Luki Garagninu. S osjećajem punoga zadovoljstva i odobravanja Gubernijalno je predsjedništvo primilo Izvještaj od 21. travnja, br. 3, kojim je gospodin grof Garagnin, u odvojenim sanducima, priložio dva komada starina koje njegova plemenita obitelj daruje za Kabinet Njegova Veličanstva, našega premilostivog Vladara, zajedno sa svime ostalim što ona u toj vrsti posjeduje. Potvrđujući primitak samih sanduka, koji će odmah biti upućeni u prijestolnicu, ovo Predsjedništvo rado mu priopćuje da će sam izvještaj, s odgovarajućim napomenama o velikodušnosti ponuđenoga dara, odmah biti podastrt Njegovu Veličanstvu kao dokaz podaničkog poštovanja njega osobno i njegova brata, grofa Dominika. Zadar, 26. travnja 1805.* U potpisu: Brady, predsjednik Namjesništva, civilnoga i vojnoga, Dalmacije i Albanije te tajnik Giuseppe de Manzoni.

Slika 4
Crtež prednje strane sarkofaga augustala Lucija Pomponija Drakona, izrađen po Garagninovoj narudžbi 1805. (Muzej grada Trogira, fond obitelji Garagnin)

je ulomak sarkofaga danas u Trogiru, u ogradnome zidu parka Garagnin-Fanfogna, može se zaključiti da je donesena odluka da se pošalje samo jedan od spomenika i da je drugi vraćen Garagninu, što je neobično. Kako se u muzeju u Beču, u antičkoj zbirci KHM-a,[28] kao jedini dar Thomasa Bradyja donosi skulptura Venere, poklonjena 1805. godine, opravdano je pretpostaviti da je riječ upravo o skulpturi koju je poslao Garagnin.

Konačno, potvrdu ove pretpostavke pruža izvještaj Franza Neumanna, ravnatelja c. k. kabineta novca i starina (k. k. Münz- und Antikenkabinett, dalje: Kabinet) u Beču, upućen 27. svibnja 1805. nepoznatome visokom dvorskom dužnosniku, oslovljenom Euer Excellenz.[29] Neumann izvješćuje da su tri sanduka koja je poslao namjesnik Brady već stigla te da su nedavno, 25. svibnja, stigla i tri druga manja sanduka, od kojih su dva sadržavala glinene posude bez veće vrijednosti, dok se u trećem nalazila »ženska figura, visoka otprilike tri [bečke] stope, bez glave i ruku«, koju Neumann, unatoč oštećenjima, ocjenjuje kao lijepo izrađenu s obzirom na tijelo i draperiju te kao vrijedan komad.

Opis (ženska figura bez glave i ruku, kvalitetne draperije) u potpunosti odgovara Garagninovu opisu torza poslanoga iz Trogira, a vremenski razmak između slanja iz Zadra (nakon 26. travnja) i dolaska u Beč (do 25. svibnja) posve je razuman za daljnji prijevoz prema prijestolnici. Jedino značajnije odstupanje jest procjena visine: tri bečke stope (Wiener Schuh, 1 stopa = 0,316 m) iznose otprilike 95 cm,[30] dok muzejski katalog danas navodi visinu Bradyeve skulpture od 73 cm. Moguće je da je riječ o Neumannovoj procjeni po viđenju, bez mjerenja. Razlika vjerojatno proizlazi iz načina mjerenja: kip je sačuvan s izvornom okruglom plintom pa je moguće da je Neumann procijenio ukupnu visinu s podnožjem te je zaokružio na

28 Početkom 19. stoljeća naziva se k. k. Münz- und Antikenkabinett (c. k. Kabinet novca i starina).

29 Izvještaj Franza Neumanna, k. k. Rath und Direktor (c. k. savjetnik i ravnatelj Kabineta starina), upućen nepoznatome adresatu, Beč, 27. svibnja 1805.: *Vaša Ekscelencijo! Tri sanduka koja je poslao Njegova Ekscelencija gospodin podmaršal barun von Brady već su stigla, a odnedavna, 25. ovoga mjeseca, i tri druga mala sanduka. Dva od njih sadržavala su nekoliko glinenih posuda koje nisu od značaja, u trećem je ležala ženska figura, visoka otprilike tri stope, bez glave i ruku, koja je, međutim, s obzirom na tijelo i draperiju vrlo lijepo izrađena i svakako predstavlja vrijedan komad. Sve se već nalazi u c. k. Kabinetu starina, a budući da je Njegovo Veličanstvo Car naredio da se izvijesti o dolasku ovih stvari, molim Vašu Ekscelenciju da to javi Njegovu Veličanstvu. Troškove koje je učinio Njegova Ekscelencija gospodin barun von Brady on mi još nije priopćio. Čim ih saznam, uslijedit će isplata sukladno Najvišoj zapovijedi.* Archive of the Collection of Greek and Roman Antiquities, Kunsthistorisches Museum, 169 ex 1805. Dokument je za ovaj rad autorici ustupio voditelj antičke zbirke KHM-a Georg A. Plattner, na čemu mu srdačno zahvaljuje.

30 O odnosima mjernih jedinica: Z. Herkov 1974, str. 73.

najbližu punu mjeru. S druge strane, u katalogu se navodi mjera dobivena prema suvremenoj muzejskoj praksi.

Važno je napomenuti i da Neumannov izvještaj otkriva kako je Bradyjeva pošiljka prema Beču ukupno obuhvaćala šest sanduka: tri koja su stigla ranije te još tri manja koja su pristigla 25. svibnja. Od triju potonjih sanduka, dva su sadržavala glinene posude koje Neumann izrijekom ocjenjuje beznačajnima (*von keiner Bedeutung*). U Arhivu Garagnin sačuvana je ponuda koju je Garagnin uputio Namjesništvu u Zadru, a odnosi se na zbirku trogirskoga gradskog fizika Barbierija,[31] sastavljenu od 24 glinene posude, urne i svjetiljke prikupljene među ruševinama antičke Ise, koju je Garagnin naposljetku 1805. godine i pribavio za carsku vlast. Zabilježeno je i da je kompletna zbirka poslana u Beč, a u financijskom pregledu troškova konzervatorske službe izričito se navodi stavka »isplaćena zbirka Barbieri«.[32] S obzirom na vrijeme kada je pošiljka stigla u Beč te na opisani sadržaj,[33] može se s velikom sigurnošću zaključiti da upravo Barbierijeva zbirka s Visa čini sadržaj tih dvaju sanduka, dok je treći, kako je ranije utvrđeno, sadržavao Venerin torzo iz Garagninove zbirke.

Treći sanduk, s oštećenom ženskom figurom, Neumann je istaknuo kao jedini vrijedan pažnje (*ein schätzbares Stück*). Time se otvara mogućnost da je namjesnikova pošiljka objedinjavala priloge s više dalmatinskih lokaliteta, a ne samo one obitelji Garagnin, no upravo je sanduk sa skulpturom bio jedini koji je ravnatelj Kabineta izdvojio. Naposljetku, izvještaj potvrđuje da je Brady osobno unaprijed podmirio troškove otpreme, koje je carska blagajna trebala naknadno isplatiti po najvišoj zapovijedi.

Skulptura Venere iz KHM-a (inv. br. Antikensammlung, VI 2537) prema opisu u muzejskome katalogu visoka je 73 cm i datirana je u 2. stoljeće poslije Krista.[34] Božica stoji u polikletovskome stavu s osloncem na jednoj nozi, desnom je rukom podigla plašt prema desnome ramenu, a hiton, koji toliko prianja uz tijelo da ga više otkriva nego pokriva, skliznuo je s lijevog ramena otkrivajući lijevu dojku. Obje su ruke odlomljene pa se njihov položaj rekonstruira prema tipu Louvre-Napulj: podignuta desna ruka pridržavala je uz rame rub himationa prebačenoga preko leđa, u gesti koja se tumači i kao navlačenje plašta preko glave, a upravo taj pokret uzrokuje klizanje hitona s lijevoga ramena. Spuštena i prema naprijed ispružena ljevica držala je najvjerojatnije jabuku ili šipak, atribut vezan uz plodnost i ljubav, a time i uz genealošku ulogu *Venus Genetrix* kao praroditeljice dinastije Julijevaca.

Venera u najranijoj rimskoj religiji nije bila božica ljubavi u grčkome smislu, nego personifikacija blagotvornoga načela. Njezina politička instrumentalizacija počinje u kasnoj Republici: Sula je uveo kult *Venus Felix* kao zaštitnice vojnih pobjeda, a Pompej mu je odgovorio kultom *Venus Victrix* (55. godine prije Krista).[35] Presudni je korak učinio Gaj Julije Cezar. Uoči bitke kod Farsala 48. godine prije Krista zavjetovao je Veneri hram, a posvetio ga je 46. prije Krista, posljednjega dana svojega četverostrukog trijumfa, na novome Julijevu forumu (*Forum Iulium*), i to Veneri Praroditeljici (*Venus Genetrix*).[36] Odmak od Pompejeva epiteta bio je pritom programatski: božica koju su kao zaštitnicu pobjede prisvajali i Sula i Pompej postala je isključivo julijevska praroditeljica, a državni je kult Venere *Genetrix* utemeljen tek posvetom hrama. Sama predaja o podrijetlu Julijevaca od božice bila je starija – Cezar ju je javno isticao već 68. prije Krista u pogrebnome govoru za tetu Juliju. Time je Venera postala državna i dinastijska božica. Taj je obrazac naslijedio i institucionalizirao August. U hramu Marsa Ultora, u središtu njegova novog foruma, Venera je stajala uz boga rata, pa je par Mars – Venera spajao romulsku i trojansku osnivačku predaju Rima; isti je program razrađen i u forumskim egzedrama, s Enejom i albanskim kraljevima nasuprot Romulu.[37] Julijevsko je podrijetlo od božice tako iz obiteljske propagande prešlo u službenu ikonografiju principata. Trajan je 113. godine obnovio posvetu kultu *Venus Genetrix* u njezinu hramu, a Hadrijan je izgradio dvostruki hram za Veneru i Romu, čime su te dvije

31 Stjepan Barbieri (1749. – 1816.) bio je liječnik i prirodoslovac. Jedan je od utemeljitelja Splitske poljoprivredne akademije (1771.). Medicinu je studirao u Padovi, a kao liječnik radio je na Visu i u Trogiru. Više: J. Balabanić 1983.

32 U izvještaju koji je Garagnin iz Splita 28. travnja 1805. uputio c. k. vladinu predsjedništvu za Dalmaciju i Albaniju, on navodi da je predmete otkupio od dr. Stjepana Barbierija, koji ih je strpljivo i o vlastitome trošku iskopao među ruševinama antičke Ise. Zbirku je ranije pokušao otkupiti markiz T. Obizzi, no u međuvremenu je umro, pa ju je Barbieri prodao s namjerom da bude otpremljena u Beč. Garagnin je potom zatražio od Barbierija da predmete pošalje u sanduku (*una cassetta*), što je Barbieri i učinio te popratio pismom od 23. travnja 1805., koje Garagnin prilaže svomu izvještaju. Garagnin na koncu prosljeđuje sanduk vladinu predsjedništvu u Zadru i moli odluku o primjerenoj nagradi za Barbierija, s obzirom na vrijednost predmeta i plemenitost njegove geste. HR-DAST-156, dokument br. XIII; D. Božić-Bužančić 1970., str. 152-153, 158.

33 Na temelju opisa nalaza (narebrene posude s trokutastim otvorom, oslikane ili obojene crvenom bojom), A. Duplančić (2006, str. 381) zaključuje da je riječ o zbirci grčkih posuda. Sam Barbieri navodi da je osobno nadgledao njihovo iskapanje iz ruševina antičke Ise.

34 KHM, inv. br. VI 2537.

35 A. Antal 2016, str. 16; G. Dumézil 1966, str. 518; R. Schilling 1954, str. 297.

36 A. Antal 2016, str. 16; G. Wissowa 1912, str. 237; R. Schilling 1954, str. 187, 189.

37 A. Antal 2016, str. 17; R. Schilling 1988, str. 153.

božice postale kozmički par koji je štitio Rim.[38] Osobitu je dimenziju kultnoj slici dala pojava prikazivanja carica kao Venera: Livija je nosila epitet *Genetrix Orbis*, a Faustina Minor utjelovljavala je na novcu tipove *Venus Genetrix*, *Felix* i *Victrix*. Takva se tradicija zadržala do Galerije Valerije, odnosno do početka 4. stoljeća.[39] Upravo je opisani razvoj neizmjerno važan za razumijevanje popularnosti tipa *Venus Genetrix* u provincijalnome kiparstvu 2. stoljeća, u koje je datirana i skulptura Venere Praroditeljice iz Dalmacije. Rasprostranjenost Venerina kulta u rimskim provincijama bila je neravnomjerna: u Germaniji, Galiji i Britaniji natpisnih svjedočanstava o Veneri gotovo nema, dok istraživanja u provincijama na Donjemu Dunavu (Dacija, Mezija i Panonija) bilježe Veneru kao jednu od najzastupljenijih božica u brončanoj plastici.[40]

Dalmacija, kao jadranska provincija s dugim kontinuitetom helenističkih veza, zauzima poseban položaj u takvim odnosima. Kult božice Venere na istočnoj obali Jadrana može se pratiti od 4. stoljeća prije Krista.[41] U rimsko vrijeme bio je snažno prihvaćen i proširen, a materijalna svjedočanstva (natpisi, skulpture i ostatci svetišta) potvrđuju da je božica bila štovana u više aspekata,[42] od zaštitnice pomorstva do carske božice julijevsko-klaudijevske dinastije. U Saloni su za sada zabilježeni tipovi koji prate klasičnu ikonografiju, dok u drugim dijelovima provincije kult Venere pokazuje veću složenost, odnosno provincijalnu ikonografiju koja se oslanja na rimske prototipove, ali ih mjestimice prilagođava lokalnome kontekstu.[43]

Od skulptura sačuvanih u Saloni ističe se mramorna statua Venere Pobjednice (*Venus Victrix*) s Kupidom, pronađena u sjeveroistočnome dijelu grada, u blizini hrama iz Dioklecijanova doba.[44] Osim nje, iz Salone potječe i mramorni palimpsest s prikazom Venere Anadiomene (*Venus Anadyomene*).[45] Tim se nalazima pridružuju još barem dvije skulpture Venere za koje postoji podatak da su pronađene u Saloni, ali su otkupljene za privatne zbirke: jednu je 1804. vidio i opisao Giacomo de Concina,[46] dok je druga posvjedočena crtežom koji se čuva u Arheološkome muzeju u Splitu, a prikazuje tip Afrodite Afrodizijske.[47] Salonitanski gradski *collegium fabrum* u kasnocarsko doba uzeo je Veneru za svoju božansku zaštitnicu, a njegovo se ime krajem 3. stoljeća reduciralo na oblik *collegium Veneris*, potvrđen na najmanje tri natpisa.[48] Kolegij je uz obrtnike imao i ugledne patrone i dobrotvore, prefekte i dekurione, te je uživao posebnu jurisdikciju nad stvarima koje su se ticale njegovih članova.[49] Venera je nadalje bila zaštitnica najranije poznate salonitanske kognacije (*cognatio Clodiorum*), a pod orijentalnim je utjecajima povremeno poprimala i funeralna obilježja, asimilirana s Libitinom.[50]

38 A. Antal 2016, str. 18-19; R. Schilling 1988, str. 158-159.

39 A. Antal 2016, str. 19-20.

40 A. Antal razgraničuje dvije kultne zone: zonu Donjega Dunava s mnoštvom brončanih Venera te područje Gornjega Dunava i Rajne gdje prevladava Merkur. Više uz pregled ranije literature: A. Antal 2016, str. 21, 23-24.

41 M. Zaninović 2005, str. 157.

42 U rimsko vrijeme kult je bio rasprostranjen u čitavoj provinciji, od Krka, Enone (*Aenona*, Nin) i Jadera (*Iader*, Zadar) na sjeverozapadu, preko Salone i Splita te Narone, do Korčule na jugu. O aspektima Venerina kulta na istočnoj obali Jadrana v. J. Medini 1976, str. 191-192.

43 Poput Venere Anzotike u Enoni, s naglašenim autohtonim elementom.

44 F. Lanza 1848, str. 12-15; 1856, str. 38-39, tab. IV, 7; CIL 3, 1964; M. Gorenc 1952, str. 22, br. 47, tab. 47; N. Cambi 2002, str. 126; 2005, str. 153-154, sl. 227; 2020, str. 179-180, sl. 260; M. Zaninović 2005, str. 161; J. Jeličić-Radonić 2011, str. 14-17, 23; T. Kiš 2024, str. 66-69; J. Jeličić Radonić 2024, str. 71.

45 N. Cambi 2005, str. 10, sl. 4.

46 Uz skulpture koje su arhivski potvrđene ili sačuvane, za razumijevanje Venerina kulta u Saloni dragocjeno je i svjedočanstvo Giacoma de Concine, koji je u ribarskoj lađi u Saloni 1804. ugledao mramornu skulpturu Venere upravo u trenutku dok je bila prodavana nepoznatome antikvaru i odvožena prema Ankoni. Concinin opis, objavljen u putopisu *Viaggio nella Dalmazia litorale*, jedino je poznato pisano svjedočanstvo o toj skulpturi. Prvotna identifikacija skulpture s tipom Venere Kalipige (*Venus Kallipygos*), koju je autorica iznijela u ranijoj fazi istraživanja zahtijeva reviziju u svjetlu sustavnije analize izvornoga talijanskog teksta. Ključni konstitutivni element tipa *Kallipygos*, gesta *anasyrme*, tj. podizanje odjeće prema stražnjici uz okretanje glave u tom smjeru, u Concininu opisu posve izostaje. Nasuprot tome, svih pet ikonografskih elemenata koje Concina izrijekom navodi – narativni okvir izlaska iz kupelji (*sortita dal bagno*), desna ruka podignuta do vrata s tkaninom kojom se suše udovi, goloća gornjega i draperija donjega dijela tijela u obliku haljine koja je ispod grudi vezana vrpcom, bogata lepršava draperija iza leđa te frizura u stilu grčke kiparske tradicije – konzistentno je s tipom polunage *Venus Anadyomene*, tj. kasnohelenističkom varijantom koja prikazuje božicu u trenutku izlaska iz vode. Salonitanski kontekst podupire tu atribuciju: upravo je tip Venere Anadiomene potvrđen u salonitanskome likovnom korpusu, mramornim palimpsestom iz Arheološkoga muzeja u Splitu te prikazom Venere Anadiomene na zabatu nadgrobne stele. Budući da je identifikacija temeljena isključivo na literarnom opisu bez ilustracije, ona ostaje hipotetična, no metodološki je znatno čvršće utemeljena od prethodne atribucije. Detaljnija analiza bit će iznesena drugom prilikom. G. de Concina 1809, str. 57-58, pismo XII (15. lipnja 1804.). Djelo je objavljeno u četiri izdanja, dva na francuskome jeziku. O Concininoj prisutnosti u Dalmaciji v. M. Špikić 2010, str. 241; A. Sedlar 2014, str. 347-349; G. Säflund 1963, str. 45. Säflund definira Kalipigu kao skulpturu u kojoj je gesta *anasyrme*, podizanje odjeće prema stražnjici uz istodobno okretanje glave u tom smjeru, konstitutivni i neophodni ikonografski element tipa Venere Kalipige. A. Antal 2016, str. 35; 2016, str. 34-35; LIMC 2, s. v. *Aphrodite*, br. 667, 677; N. Cambi 2005, str. 10, sl. 4; str. 83-84, sl. 118; T. Kiš 2024, bilj. 103.

47 M. Abramić 1952, str. 315, sl. 4a; N. Cambi 2000, str. 127-132.

48 I. Matijević – A. Kurilić 2011, str. 141; T. Kiš 2024, str. 67. Natpisi: CIL 3, 1981; 2106; 2108 (usp. i CIL 3, 8687 + str. 1475; AE 2006, 1019).

49 I. Matijević 2006, str. 150; N. Švonja 2025, str. 26, 29-30.

50 I. Matijević – A. Kurilić 2011, str. 142.

Iz Salone potječe čak pet natpisa posvećenih Veneri Pobjednici (*Venus Victrix*), što nedvosmisleno upućuje na to da je upravo taj aspekt božičina kulta u gradu bio osobito štovan.[51] Natpisi iz Salone svjedoče i o drugim Venerinim epitetima (*Augusta, Baccha*) te o zajedničkoj posveti božici uz Junonu, a *collegium fabrum Veneris* pruža posebno svjedočanstvo o dubini Venerina kulta u Saloni. Epigrafska potvrda pokazuje da Venerin kult u Saloni nije bio samo privatna pobožnost nego institucionalizirana javna pojava ugrađena u municipalnu strukturu grada.[52] Koštane preslice s Venerinim figuricama, datirane u 3. – 4. stoljeće, svjedoče da je kult bio prisutan i u sferi svakodnevnoga ženskog života.[53]

Nakon što je poslao sanduke sa spomenicima u Zadar, Garagnin je dao nacrtati i ostale spomenike antičke zbirke koja je bila u njegovu posjedu, a za koje napominje da su također ponuđeni caru.[54] Garagninova iskopavanja u Saloni, provedena u dvjema kampanjama od travnja do kolovoza 1805. na položajima Grudine i uz amfiteatar, naglo su prekinuta već iste godine, nakon svega nekoliko mjeseci rada.[55] Kao službeni razlog obustave navedeno je Garagninovo narušeno zdravstveno stanje, no vjerojatnije je da je stvarni povod bio izostanak senzacionalnih, lako prenosivih nalaza koji bi bili dostojni carskoga kabineta u Beču.[56] Razloge nagloga prekida tih aktivnosti valja tražiti i u širemu kontekstu, s jedne strane u vanjskopolitičkim okolnostima, odnosno neposrednom predvečerju rata s Napoleonom i skoroj promjeni vlasti u Dalmaciji, a s druge u unutarnjopolitičkim napetostima unutar Habsburške Monarhije, u kojoj se Ivan Luka, zbog političkih i prosvjetiteljskih naklonjenosti novim francuskim idejama, još uvijek nalazio pod sumnjom austrijskih vlasti. Ivan Luka se u pismu bratu Dominiku žali da je namjesnik Thomas Brady pisao protiv njega u Veneciju, ali da je opasnost otklonjena zahvaljujući jamstvu baruna Rosettija i direktora policije Raje.[57]

Zaključno, mramorna statueta Venere u Kunsthistorisches Museumu u Beču jedinstven je primjer dalmatinske antičke skulpture čija je provenijencija arhivski nedvosmisleno potvrđena: potječe iz Dalmacije, a darovao ju je 1805. Thomas Brady, namjesnik Dalmacije. Time je Brady, uz svoju upravnu ulogu namjesnika pod čijim je pokroviteljstvom uspostavljena prva dalmatinska konzervatorska služba, a čijim je nositeljem formalno bio Ivan Luka Garagnin, istodobno i osobni akter prijenosa dalmatinske kulturne baštine prema bečkim muzejskim zbirkama. Dokumenti obitelji Garagnin pokazuju da je isti tjedan travnja 1805. bio ključan: Brady potpisuje dekret o Garagninovu imenovanju (5. travnja), Garagnin u Trogiru pregledava obiteljsku zbirku (17. – 19. travnja), a 21. travnja šalje u Zadar dva sanduka s antičkim predmetima za Carski kabinet. Izvještaj ravnatelja Franza Neumanna od 27. svibnja 1805. potvrđuje da je među pošiljkama namjesnika Bradyja u Beč stigla i ženska figura bez glave i ruku, kvalitetne draperije. Njegov se opis u bitnim crtama podudara s Garagninovim torzom. Valja pritom naglasiti da skulptura nije potekla iz Garagninovih salonitanskih iskopavanja, nego iz privatne obiteljske zbirke u Trogiru, u kojoj je dokazano bila već 1801. Time se veza između Garagninove pošiljke i skulpture Venere Praroditeljice znatno učvršćuje, premda otvorenim ostaje pitanje odstupanja u procjeni visine te podrijetla preostalih sanduka spomenutih u Neumannovu izvještaju. U tom smislu, ovaj rad valja shvatiti kao značajan korak, a ne konačnu riječ: potpuno razrješenje pitanja ovisit će o daljnjim arhivskim istraživanjima.

51 Isto, str. 141, bilj. 22; CIL 3, 1964; 1965; 8676; ILJug 2062; 2063. Prvi redak natpisa CIL 3, 8676 može se čitati i kao V(iribus) V(alentibus), pa broj posveta Veneri Pobjednici nije posve siguran.

52 Isto, str. 141-142; CIL 3, 1962; 8688; 1981; 2106; 2108.

53 S. Ivčević 2000, str. 473-480.

54 D. Božić-Bužančić 1970, str. 154; I. Babić 1985, str. 75; J. Jeličić-Radonić 2012, str. 89.

55 D. Božić-Bužančić 1970, str. 145-159; I. Babić 1985, str. 67-80; M. Špikić 2010, str. 16; A. Torlak 2024, str. 82, 124.

56 D. Božić-Bužančić 1970, str. 157; I. Babić 1985, str. 67-80; M. Špikić 2010, str. 16.

57 Lj. Šimunković – N. Bajić-Žarko – M. Rožman 2008, str. 43.

Kratice

AE = L'Année épigraphique, Paris

CIL = Corpus inscriptionum Latinarum, Berlin

Dizionario = Dizionario Biografico degli Italiani, Roma

HBL = Hrvatski biografski leksikon, Zagreb

LIMC = Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae, Zürich – München – Düsseldorf

OA = Opuscula archaeologica, Zagreb

PPUD = Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Split

VAHD = Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split

Arhivski izvori

Državni arhiv u Splitu, Arhiv Garagnin (HR-DAST-156), serija Ivan Luka Garagnin, kut. 3.

Državni arhiv u Splitu, Arhiv Garagnin (HR-DAST-156), serija Administrativni spisi, kut. 7, sv. I.

Archive of the Collection of Greek and Roman Antiquities, Kunsthistorisches Museum, Wien, 169 ex 1805 (izvještaj Franza Neumanna, 27. 5. 1805.)

Literatura

M. Abramić 1952 — Mihovil Abramić, *Antike Kopien griechischer Skulpturen in Dalmatien,* u: Gotbert Moro (ur.), *Beiträge zur älteren europäischen Kulturgeschichte, Festschrift für Rudolf Egger, I,* Klagenfurt 1952, 303-326.

M. Abramić 1954 — Mihovil Abramić, *Raznesene antičke umjetnine*, Mogućnosti 4 (1), Split 1954, 242-250.

A. Antal 2016 — Adriana Antal, *Venus cult in Roman Dacia*, Cluj-Napoca 2016.

I. Babić 1985 — Ivo Babić, *Prilog poznavanju povijesti grafičke dokumentacije salonitanskih spomenika*, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 8-9/1982-1983, Zagreb 1985, 67-80.

J. Balabanić 1983 — Josip Balabanić, *Barbieri, Stjepan*, HBL, Zagreb 1983, https://hbl.lzmk.hr/clanak/barbieri-stjepan (12. 7. 2026.)

D. Božić-Bužančić 1970 — Danica Božić-Bužančić, *Počeci zaštite spomenika i sabiranja umjetnina u Dalmaciji*, PPUD 18, Split 1970, 145-159.

R. Burigana 2012 — Riccardo Burigana, *Jacopo Morelli*, Dizionario 76, Roma 2012, https://www.treccani.it/enciclopedia/jacopo-morelli_(Dizionario-Biografico)/ (28. 6. 2026.)

L. Caburlotto 2001 — Luca Caburlotto, *Private passioni e pubblico bene. Studio, collezionismo, tutela e promozione delle arti in Giovanni de Lazara (1744-1833)*, Saggi e memorie di storia dell'arte 25, Venezia 2001, 123-217.

N. Cambi 2000 — Nenad Cambi, *Kip Afrodizijske Afrodite iz Dalmacije*, OA 23-24/1999-2000, Zagreb 2000, 127-132.

N. Cambi 2002 — Nenad Cambi, *Kiparstvo*, u: Emilio Marin (ur.), *Longae Salonae, I*, Split 2002, 115-175.

N. Cambi 2005 — Nenad Cambi, *Kiparstvo rimske Dalmacije*, Split 2005.

N. Cambi 2020 — Nenad Cambi, *Umjetnost antike u hrvatskim krajevima*, Split – Zagreb 2020.

G. de Concina 1809 — Giacomo de Concina, *Viaggio nella Dalmazia litorale*, Udine 1809.

G. Dumézil 1966 — Georges Dumézil, *La religion romaine archaïque, avec un appendice sur la religion des Étrusques*, Paris 1966.

A. Duplančić 2006 — Arsen Duplančić, *Kutije za numizmatičke zbirke iz Visa i Trogira*, VAHD 99, Split 2006, 379-386.

A. Duplančić 2015 — Arsen Duplančić, *Četiri skulpture iz Salone i zapisi o njima*, Tusculum 8, Solin 2015, 175-194.

A. Duplančić 2020 — Arsen Duplančić, *Prilog povijesti početaka arheologije u Saloni*, Tusculum 13, Solin 2020, 91-116.

P. Fantelli – P. L. Fantelli, 1982 — Paola Fantelli – Pier Luigi Fantelli, *L'inventario della collezione Obizzi al Catajo*, Bollettino del Museo Civico di Padova 72, Padova 1982, 101-238.

P. L. Fantelli 1990 — Pier Luigi Fantelli, *La collezione di Tommaso degli Obizzi al Catajo*, u: Irene Favaretto – Gustavo Traversari, *Venezia e l'archeologia, Congresso Internazionale, Venezia 25-29 maggio 1988*, Roma 1990, 95-99.

D. Foretić 1963 — Dinko Foretić, *Tabella enciclopedica del regno di Dalmazia*, Radovi Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 10, Zadar 1963, 291-307.

M. Foretić 1989 — Miljenko Foretić, *Brady, Thomas*, HBL, Zagreb 1989, https://hbl.lzmk.hr/clanak/brady-thomas (22. 6. 2026.)

G. Furlanetto 1847 — Giuseppe Furlanetto, *Le antiche lapidi patavine illustrate*, Padova 1847.

M. Gorenc 1952 — Marcel Gorenc, *Antikna skulptura u Hrvatskoj*, Zagreb 1952.

M. Granić 1997 — Miroslav Granić, *Primanje u splitsko plemstvo guvernera Thomasa Bradyja*, Kulturna baština 28-29, Split 1997, 163-170.

Z. Herkov 1974 — Zlatko Herkov, *Prinosi za upoznavanje naših starih mjera za dužinu i površinu*, Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU 7, Zagreb 1974, 61-151.

S. Ivčević 2000 — Sanja Ivčević, *Koštane preslice s prikazom Afrodite iz Arheološkog muzeja Split*, OA 23-24/1999-2000, Zagreb 2000, 473-480.

J. Jeličić-Radonić 2011 — Jasna Jeličić-Radonić, *Hram Dioklecijanova doba kod Porta Andetria u Saloni*, PPUD 42, 2011, 5-28.

J. Jeličić-Radonić 2012 — Jasna Jeličić-Radonić, *Posvetni natpisi namjesnika Flavija Julija Rufina Sarmentija carevima Konstantu i Konstanciju II. u Saloni*, Tusculum 5, Solin 2012, 89-102.

J. Jeličić-Radonić 2015 — Jasna Jeličić-Radonić, *The Cult of Dionysus or Liber – Votive Monuments in Salona*,u: Cristina-Georgeta Alexandrescu (ur.), *Cult and votive monuments in the Roman province. Proceedings of the 13th Internațional Colloquium on Roman provincial art, Bucharest – Alba Iulia – Constanţa, 27th of May – 3rd June 2013 – within the frame of Corpus Signorum Imperii Romani*, Cluj-Napoca 2015, 23-32.

J. Jeličić Radonić 2024 — Jasna Jeličić Radonić, *Martia Iulia Valeria Salona Felix*, Split – Solin 2024.

T. Kiš 2024 — Tomislav Kiš, *Venerini hramovi i svetišta u rimskoj provinciji Dalmaciji*, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest 56/2, Zagreb 2024, 47-78.

D. Kolić – B. Crnković 2024 — Dubravka Kolić – Barbara Crnković, *Arhivski fond i djelovanje dvorskog komesara Petera Goëssa u Dalmaciji (1802. – 1804.)*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru 66, Zagreb – Zadar 2024, 345-384.

F. Lanza 1848 — Francesco Lanza, *Antiche lapidi salonitane inedite*, Spalato 1848.

F. Lanza 1856 — Francesco Lanza, *Monumenti salonitani inediti*, Vienna 1856.

V. Maštrović 1980 — Vjekoslav Maštrović, *Dva primjera odnosa austrijskih vlasti prema umjetninama u prvoj polovini XIX. stoljeća u Dalmaciji i Istri*, PPUD 21, Split 1980, 657-663.

A. Matijević 2020 — Ante Matijević, *Povijest Dalmacije za vrijeme prve austrijske vladavine 1797. – 1806.*, Zagreb 2020.

I. Matijević 2006 — Ivan Matijević, *Neobjavljeni natpisi iz Žrnovnice i Salone*, VAHD 99, Split 2006, 145-152.

I. Matijević – A. Kurilić 2011 — Ivan Matijević – Anamarija Kurilić, *Dva neobjavljena žrtvenika iz Salone*, OA 35, Zagreb 2011, 133-165.

J. Medini 1976 — Julijan Medini, *Rimska i orijentalne religije na istočnoj obali Jadrana*, u: Šime Batović (ur.), *Materijali XII. IX kongres arheologa Jugoslavije, Zadar 1972,* Zadar 1976, 185-207.

A. Meneghelli 1833 — Antonio Meneghelli, *Del conte Giovanni de Lazara cavaliere gerosolimitano e de' suoi studj*, Padova 1833.

P. Preto 2005 — Paolo Preto, *Lazara, Giovanni de*, Dizionario 64, Roma 2005, https://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-de-lazara_(Dizionario-Biografico)/ (28. 6. 2026.)

G. Säflund 1963 — Gösta Säflund, *Aphrodite Kallipygos*, Stockholm 1963.

R. Schilling 1954 — Robert Schilling, *La religion romaine de Vénus, depuis les origines jusqu'au temps d'Auguste*, Paris 1954.

R. Schilling 1988 — Robert Schilling, *Dans le sillage de Rome*, Paris 1988.

A. Sedlar 2013 — Ana Sedlar, *Salonitanske stele iz Garagninove zbirke u Trogiru*, Tusculum 6, Solin 2013, 57-77.

A. Sedlar 2014 — Ana Sedlar, *Unidentified sculpture from Salona: Venus Kallypigos?*, u: Michal Mokrys – Stefan Badura – Anton Lieskovsky (ur.), *The 2nd International Virtual Scientific Conference ScieConf*, Žilina 2014, 347-349.

A. Stipčević-Despotović 1989 — Anđelka Stipčević-Despotović, *Concina, Giacomo de*, HBL, Zagreb 1989, https://hbl.lzmk.hr/clanak/concina-giacomo-de (12. 7. 2026.)

Lj. Šimunković – N. Bajić-Žarko – M. Rožman 2008 — Ljerka Šimunković – Nataša Bajić-Žarko – Miroslav Rožman, *Pisma Ivana Luke Garagnina bratu Dominiku 1806. – 1814.*, Građa i prilozi za povijest Dalmacije 22, Split 2008, 7-359..

M. Špikić 2010 — Marko Špikić, *Francesco Carrara, polihistor, antikvar i konzervator (1812.-1854.)*, Split 2010.

N. Švonja 2025 — Nino Švonja, *Obrtništvo u starom vijeku na području Salone i njezinog agera*, u: Maja Petrinec (ur.), *Povijest zanatstva i obrtništva u Splitu i okolici od antike do 1914.godine*, Split 2025, 11-43.

R. Tomić 2002 — Radoslav Tomić, *Portreti carskoga guvernera za Dalmaciju Thomasa von Bradyja i njegove žene u Dobroti*, u: Ivo Babić – Ante Milošević – Željko Rapanić (ur.), *Zbornik Tomislava Marasovića*, Split 2002, 510-513.

R. Tomić 2011 — Radoslav Tomić, *Novi podaci o slici Teodora Matteinija u trogirskoj katedrali*, Ars Adriatica 1, Zadar 2011, 159-168.

A. Torlak 2019 — Ana Torlak, *Nekoliko podataka o salonitanskim spomenicima u privatnim zbirkama početkom 19. stoljeća*, Peristil 62, Zagreb 2019, 9-19.

A. Torlak 2024 — Ana Torlak, *U potrazi za izgubljenim: antički spomenici Salone u povijesnim vrelima od X. do XIX. stoljeća*, Split 2024, https://www.ffst.unist.hr/images/50023367/Torlak%20Spomenici%20Salone%20u%20povijesnim%20vrelima.pdf (15. 4. 2026.)

G. Wissowa 1912 — Georg Wissowa, *Religion und Kultus der Römer*, München 1912.

M. Zaninović 2005 — Marin Zaninović, *Kult Afrodite i Venere na tadašnjoj hrvatskoj obali*, Histria antiqua 13, Pula 2005, 157-166.

Summary

Ana Torlak

Venus Genetrix of Thomas Brady

Keywords: Giacomo de Concina, Thomas Brady, Ivan Luka Garagnin, *Venus Genetrix*, Roman provincial sculpture, Habsburg cultural policy, Kunsthistorisches Museum Vienna, Salona, Dalmatia

This paper presents and contextualises a marble sculpture of the Venus Genetrix type (Antikensammlung, Kunsthistorisches Museum, Vienna, inv. no. VI 2537), 73 cm high and dated to the 2nd century AD. It represents a unique example of ancient Dalmatian sculpture with an archivally unambiguous provenance: according to the museum catalogue entry, the sculpture was donated to the imperial museum in Vienna in 1805 by Thomas Brady (1752-1827), then civil and military governor of Dalmatia and Albania, seated in Zadar. Drawing on the family archive of the Fanfogna-Garagnin, consulted in extenso for this study, together with a hitherto unpublished report of 27 May 1805 by Franz Neumann, director of the Viennese Antikenkabinett, the paper reconstructs for the first time the circumstances of the donation, situating it within the context of the institutionalisation of the protection of ancient monuments in Dalmatia, formalised by a decree of 5 April 1805 by which Ivan Luka Garagnin (1764-1841) was appointed General Inspector of antiquities and fine arts in the province. Shortly before beginning his own excavations at Salona, Garagnin sent two crates of antiquities to the governorship in Zadar intended for the Imperial Cabinet; Neumann's report to Vienna, describing the arrival among Brady's shipments of a headless and armless female figure of fine workmanship, closely matches Garagnin's own description of the marble torso, substantially strengthening the identification with the surviving Vienna sculpture, notwithstanding a discrepancy in the estimated height that still requires clarification. Based on Brady's activity focused on Salona during 1805, Salona is proposed as the most likely find-spot, although the precise circumstances remain to be fully confirmed. The sculpture is further situated within the broader history of the cult of Venus Genetrix, from its political instrumentalisation in the late Republic (Sulla, Pompey, Caesar) through the Augustan and Hadrianic phases to imperial dynastic iconography. Finally, the paper examines the cult of Venus in the Roman province of Dalmatia, from the earliest Greek colonies in the 4th century BC to its institutionalised worship at Salona, attested by inscriptions, sculptures and the collegium fabrum Veneris, offering in this context a revised iconographic identification of one of the Salonitan Venus sculptures. Within this context, the paper also revises the iconographic identification of the lost Salonitan Venus recorded by Giacomo de Concina in 1804, reassigning it from the Kallipygos type, proposed at an earlier stage of research, to the Anadyomene type. The original scholarly contribution of the paper is the first systematic contextualisation of the Venus Genetrix sculpture from Dalmatia, grounded in previously unpublished archival material from both Dalmatia and Vienna.

